Діти лишаються самі в своїй кімнаті. Світло загашено. Між ними все поринуло в темряву, тільки ледь-ледь біліють їхні постелі. Обоє дівчаток дихають майже нечутно, можна подумати, що вони сплять.

– Слухай-но! – зринає в темряві чийсь голос. Це озивається менша дівчинка, дванадцятирічна, – тихо, майже полохливо.

– Що таке? – відповідає з другого ліжка її сестра. Вона старша тільки на один рік.

– Ти ще не спиш? От добре. Я… я хотіла б тобі щось розповісти.

Відповіді немає. Тільки чути шарудіння в постелі. Сестра підвелася й запитливо дивиться на другу постіль. Очі її блищать у темряві.

– Знаєш… Я хотіла тобі сказати… Але спершу скажи мені сама: ти нічого не помітила останнім часом у нашій фройляйн?

Друга нерішуче замислюється.

– Так, – каже нарешті вона, – але я не знаю, що то. Вона вже не така вимоглива. Цими днями я двічі не приготувала жодного завдання, і вона нічого мені не сказала. І потім, вона стала якась… не знаю, як тобі й пояснити. По-моєму, їй тепер байдужісінько до нас, – вона завжди сідає осторонь і вже не бавиться з нами, як було раніше.

– Мені здається, що вона тяжко сумує, але не хоче цього показати. І на фортепіано вона вже не грає.

У кімнаті знову западає мовчанка.

Старша сестра нагадує:

– Ти хотіла щось розповісти.

– Так, але щоб ти нікому про це не пробалакалась… справді нікому – ні мамі, ні своїй товаришці.

– Добре! – нетерпеливиться та. – Ну, то що там?

– Та… тепер оце, коли ми лягали спати, я раптом згадала, що забула побажати нашій фройляйн "на добраніч". Черевики свої я вже скинула, а все ж таки побігла до неї в кімнату… Знаєш, так тихенько, щоб захопити її зненацька. Отож я обережно відчиняю двері… Спершу мені здалося, що її немає в кімнаті. Лампа світилася, але фройляйн я не бачила. Коли це – я страх як злякалася! – чую, хтось плаче. Гульк – а то вона, цілком убрана, лежить на ліжку, сховавши голову в подушку. Вона так ридала, що я вжахнулася. Але мене вона не помітила. І тоді я знов тихенько причинила двері. Я так тремтіла з переляку, що не могла рушити з місця. І до мене ще раз долинув крізь двері той плач, зовсім виразно, а тоді я кинулась мерщій тікати і збігла донизу.

Обидві мовчать. Потім одна з них тихо каже:

– Бідолашна фройляйн!

Те слово бринить у темній кімнаті й помалу завмирає. Знову настає тиша.

– Хотіла б я знати, чого вона плакала, – починає молодша. – Адже ж вона ні з ким не сварилася останніми днями, мама теж дала їй, нарешті, спокій, не чіпляється, як завжди, до неї, а ми то вже напевне не заподіяли їй нічого прикрого. То чого ж вона так гірко плаче?

– Мабуть, я починаю розуміти, – мовить старша.

– Чого? Скажи мені, чого?

Сестра вагається. Нарешті вона каже:

– Мені здається, що вона закохана.

– Закохана? – Менша схоплюється. – Закохана? В кого?

– Ти нічого не помітила?

– Та невже ж у Отто?

– А хіба ні? А він хіба не закоханий у неї? То чого ж тоді він, хоч живе в нас уже три роки, ніколи не гуляв з нами, а останні місяці, ні сіло ні впало, гуляє щодня? Чи він був коли привітний до мене або до тебе, поки не було в нас фройляйн? А тепер цілісінькі дні крутиться коло нас. Завжди ми його випадково зустрічаємо – аякже, випадково! – то в Народному саду, то в Міському парку, то в Пратері, там, де ми завжди гуляємо з нашою фройляйн. Ти хіба цього ніколи не помічала?

Менша перелякано шепоче:

– Так… так, звичайно, я це помічала. Але завжди думала, що…

Голос у неї зривається. Вона замовкає.

– Я теж спершу думала так само… Ми, дівчата, завжди такі дурноголові. Але я швидко збагнула, що ми для нього тільки зачіпка.

Тепер замовкають обидві. Розмова начебто скінчилась.

Обидві заглибились у свої думки, а може, почали вже дрімати.

Та з пітьми ще раз долинає розгублений голос меншої:

– Але чого ж вона плаче? Він же кохає її. Я завжди думала, що бути закоханою дуже гарно.

– Я не знаю, – мрійливо каже старша, – я теж думала, що то дуже гарно.

І ще раз, тихо й жалісливо, злітає з уст сонної дівчинки:

– Бідолашна фройляйн!

А тоді в кімнаті настає тиша.

Наступного ранку вони про це більше не говорять, а все ж обидві відчувають, що думки їхні кружляють навколо того самого. Вони уникають, обминають одна одну, а проте погляди їхні мимоволі зустрічаються, коли вони обидві крадькома зиркають на гувернантку. Біля столу вони пильно стежать за кузеном Отто, що вже кілька років живе в їхньому домі, стежать, як за чужим. Вони з ним не розмовляють, але з-під опущених повік раз у раз скоса поглядають, чи не подасть він часом їхній фройляйн якогось знаку. Вони обидві стривожені й знервовані. По обіді вони не бавляться, як звичайно, а, намагаючись розгадати таємницю, роблять багато непотрібного й зайвого. Аж увечері одна з них холодно запитує другу, так, ніби їй цілком байдуже до того:

– Ти знову щось помітила?

– Ні, – відповідає їй сестра й відвертається.

Обидві наче бояться тієї розмови.

І так минає кілька днів, – дівчатка мовчки стежать, відчуваючи поряд з собою привабливу таємницю, і знемагають від підсвідомої тривоги.

Нарешті, ще за кілька днів, одна з сестер помічає під час обіду, що гувернантка подає Отто знак очима. Він у відповідь киває головою. Дівчинка тремтить від хвилювання. Попід столом вона легенько торкається руки старшої сестри. Коли та повертається до неї, молодша кидає їй палаючий погляд. Та відразу ж про все здогадується і починає й сама хвилюватись.

Тільки-но вони підводяться по обіді з-за столу, як гувернантка звертається до дівчаток:

– Ідіть до своєї кімнати й візьміться до чогось. У мене дуже болить голова, і я хочу півгодини відпочити.

Діти опускають очі і обережно торкаються одна одної руками, немов для того, щоб нічого не пропустити повз увагу. І тільки-но гувернантка зникає за дверима, менша сестра кидає старшій:

– Ось побачиш, зараз Отто піде до її кімнати.

– Звичайно! Через те вона нас і відіслала!

– Треба послухати під дверима!

– А як хтось надійде?

– Хто ж може надійти?

– Мама.

Дівчинка лякається.

– Ну, тоді…

– Знаєш що? Я слухатиму під дверима, а ти залишишся в коридорі й подаси мені знак, якщо хтось надійде. Тоді нас не впіймають.

Менша насуплюється:

– Але ж ти мені тоді нічого не розкажеш!

– Все розкажу!

– Справді? Але ж усе-все!

– Розкажу, слово честі! А ти кашлянеш, якщо почуєш, що хтось іде.

Вони чекають у коридорі, тремтячі, схвильовані. В жилах у них бурхає кров. Що ж то буде? Вони злякано туляться одна до одної.

Хтось іде. Дівчатка розбігаються по темних закамарках. Справді, це Отто. Він береться за клямку, двері зачиняються. Старша стрілою кидається за ним, притуляється до дверей і слухає, затамувавши віддих. Менша заздрісно позирає на неї. Вона аж палає з цікавості і зривається з домовленого місця. Вона теж підкрадається до дверей, але сестра сердито відштовхує її. Менша вертається назад і знов чекає – дві, три хвилини, що здаються їй вічністю. Нетерплячка не дає їй устояти, вона підскакує, немов під нею горить підлога. Вона мало не плаче від хвилювання і злості, що сестра чує все, а вона – нічого. Раптом десь там, у третій кімнаті, грюкають двері. Вона кашляє. І обидві прожогом кидаються до своєї кімнати. Там вони якусь хвилину стоять захекані, серця в них колотяться.

Тоді менша напосідає на старшу:

– Ну ж бо, розповідай!

Старша стоїть мовчки, заглибившись у себе, – міркує… Нарешті вона каже задумливо, звертаючись ніби не до сестри, а до себе самої:

– Я не розумію!

– Чого?

– Щось таке дивне…

– Що?… що?… – задихаючись, питається молодша.

Старша намагається зібратися з думками. Менша міцно притуляється до неї, щоб не пропустити жодного слова.

– Це було так дивно… Зовсім не так, як я гадала. Мені здається, що він, коли зайшов до кімнати, хотів обняти її чи поцілувати, бо вона йому сказала: "Облиш, я маю поговорити з тобою серйозно". Побачити я не могла нічого, бо ключ стирчав ізсередини, та чула все добре. "Що сталося?" – запитав Отто, але зовсім не так, як завжди. Ти ж знаєш, як він завжди говорить, – голосно й зухвало, а тут раптом запитав так полохливо – аж я відразу збагнула, що він чогось боїться. І вона, мабуть, помітила, що він прикидається, бо сказала тихенько: "Ти ж уже знаєш…" – "Ні, я нічого не знаю". – "Он як?… – мовила вона і так сумно додала: – А чому ж ти раптом почав мене уникати?… Ось уже вісім днів минуло, як ти й слова до мене не промовив, тікаєш від мене, де тільки можеш, не ходиш гуляти з дітьми, не з'являєшся більше до парку… Невже я стала враз така чужа для тебе? О, ти чудово знаєш, чому ти став такий байдужий". Він помовчав, а тоді сказав: "У мене іспити на носі, треба багато працювати, і ні на що інше я не маю тепер часу. Інакше не виходить". Тоді вона заплакала й сказала йому крізь сльози, але так лагідно й так ніжно: "Отто, навіщо ти брешеш? Скажи ж бо, нарешті, правду!.. Невже я в тебе цього не заслужила? Адже я нічого від тебе не вимагала, але ж поговорити про це нам треба. Ти ж добре знаєш, що я

маю тобі сказати, – по очах твоїх бачу". – "Що ж саме?" – промимрив він зовсім, зовсім тихо. І тоді вона сказала…

Дівчинка починає раптом тремтіти і не може далі й слова вимовити від хвилювання. Менша притуляється до неї ще міцніше.

– Що?… Ну що?

– Тоді вона сказала: "Я ж маю від тебе дитину!"

Менша аж підскакує:

– Дитину? Дитину? Не може бути!

– Але вона так сказала.

– Мабуть, ти добре не почула.

– Ні, почула. І він теж сказав те, що й ти, – схопився і вигукнув: "Дитину?" Вона довго мовчала, а тоді й каже: "Що ж тепер буде?" А тоді…

– Що тоді?

– Тоді ти кашлянула, і я втекла.

Менша розгублено дивиться просто перед себе.

– Дитину? Не може бути. Де ж у неї та дитина?

– Я не знаю. От саме цього я її не можу збагнути.

– Може, вдома… народилася раніше, ніж вона прийшла до нас… Мама, звичайно, не дозволила взяти її з собою, через нас. Тому вона й така сумна.

– Що ти вигадуєш, вона ж тоді зовсім не знала Отто!

Вони знов замовкають, довго міркують, але збагнути, в чому ж тут річ, ніяк не можуть. Ця думка не дає їм спокою. І знов починає менша:

– Дитина… Цього ніяк не може бути! Звідки ж у неї візьметься дитина? Адже вона неодружена, а тільки одружені люди мають дітей – це я знаю.

– А може, вона була одружена?

– Не балакай таких дурниць. Адже ж не з Отто.

– Ну, то звідки ж?…

Дівчатка розгублено дивляться одна на одну.

– Бідолашна фройляйн… – сумно каже менша.

Ці слова знов і знов зриваються з їхніх уст і закінчуються співчутливим зітханням. І одночасно в них знов спалахує цікавість.

– А чи то дівчинка чи хлопчик?

– Хтозна.

– Як ти гадаєш… Якщо я її запитаю… дуже обережно…

– Ти з глузду з'їхала!

– Чому?… Вона ж така добра до нас…

– Що тобі спливло на думку! Нам про таке не кажуть. Усе від нас приховують. Коли ми заходимо до кімнати, вони завжди уривають розмову і починають балакати з нами про якісь дурниці, наче ми маленькі діти, а мені ж уже минуло тринадцять років. Навіщо ти хочеш їх питати? Нам однаково скажуть тільки неправду.

– А мені так хочеться довідатись про це!

– А мені, думаєш, не хочеться?

– Знаєш, чого я ніяк не можу зрозуміти? Що Отто нічого не знав. Кожен знає, що в нього є дитина, так само, як кожен знає, що в нього є батьки.

– Він, мерзотник, тільки прикидається. Він завжди прикидається.

– Але ж не в таких справах. Тільки… тільки… коли він хоче пошити нас у дурні…

До кімнати входить фройляйн. Вони відразу замовкають, удаючи, що працюють. Але нишком поглядають на неї. Її очі немов почервоніли, голос став глухіший і дрижить. Дівчатка сидять тихо-тихесенько і дивляться на неї з побожним трепетом. "Вона має дитину, – знов і знов думають вони, – тому вона така сумна…" І поволі їх самих огортає сум.

Наступного дня, під час обіду, на них чекає несподівана новина. Вони довідуються, що Отто покидає їхній дім. Він заявив своєму дядькові, що незабаром у нього починаються іспити і треба багато працювати, а тут йому дуже заважають. Він найме собі десь кімнату на цей місяць чи два, доки не складе іспитів.

Ця новина вражає дівчаток до глибини душі. Вони здогадуються про якийсь таємний зв'язок між цією подією і вчорашньою розмовою, відчувають своїм загостреним інстинктом якесь ганебне боягузтво, втечу. Коли Отто хоче попрощатися з ними, вони зухвало повертаються до нього спиною. Але нишком стежать за ним, коли він підходить до фройляйн. У неї тремтять губи, але вона спокійно, не кажучи й слова, подає йому руку.

Дівчаток за цих кілька днів наче підмінили. Вони не бавляться, не сміються, десь подівся веселий, безтурботний блиск у їхніх очах. Їх опанували тривога й розгубленість, запекле недовір'я до всіх людей навколо. Вони не вірять більше тому, що їм кажуть, підозрюють брехню і підступ у кожному слові. Цілими днями вони підглядають і стежать, слідкують за кожним рухом, ловлять кожну зміну голосу або виразу обличчя. Мов тіні, блукають вони скрізь і всюди, чатують під дверима, щоб підслухати якесь слово, знемагають від палкого бажання скинути з себе темні тенета цих таємниць або хоч один-єдиний раз глянути крізь вічко тих тенет на справжній, не заслонений брехнею світ. Дитяча віра, ця весела, ясна, безжурна сліпота, зникла, наче її й не було. Крім того, вони передчувають, що це напруження ось-ось має скінчитися якимось вибухом, і бояться його пропустити. Відтоді, як вони знають, що їх обплутано брехнею, вони стали уперті, підозріливі й самі теж почали хитрувати й прикидатися.

У присутності батьків вони вдають із себе тихих і наївних, а потім надолужують свою стриманість надмірною жвавістю. Вони неймовірно збуджені, нерви їхні напружені до краю, очі, що раніше світилися лагідно й рівно, тепер яскраво палають, і погляд їхній став багато глибший. Вони такі безпорадні в своєму невпинному вистежуванні й підгляданні, що все більше й більше прихиляються одна до одної серцем. Часом серед тієї розгубленості в них раптово спалахує потреба вилити свої почуття, тоді вони рвучко пригортаються одна до одної або вмиваються сльозами. Здавалося б, без будь-якої причини в їхньому житті настала раптом криза.

Серед багатьох кривд, на які вони зробилися тепер дуже вразливі, одну вони відчувають найдужче. Зовсім непомітно, ніби змовившись, обидві вони намагаються якось потішити свою зажурену фройляйн – зробити їй якусь радість. Вони готують свої завдання ретельно і дбайливо, допомагають одна одній, ніколи не галасують, не дають жодного приводу для скарг, попереджають кожне її бажання. Але фройляйн зовсім того не помічає і це завдає їм жалю. Вона дуже змінилася останнім часом. Іноді, як котрась з дівчаток звертається до неї, вона здригається, немов її збудили. І дивиться тоді так, наче не тямить, де вона, й поволі повертається назад десь із далекої далини. Буває, що вона годинами сидить нерухомо, поринувши в свої думки. Тоді сестри ходять навшпиньки, щоб не заважати їй, бо, заполонені таємницею, невиразно відчувають: вона тепер думає про свою дитину, яка живе десь далеко від неї. І все більшою, все міцнішою, піднімаючися з глибин їхньої жіночості, що саме почала прокидатися, стає їхня любов до фройляйн, яка зробилася тепер така лагідна й така тиха. Її звична весела хода стала тепер спокійнішою, її рухи обережнішими, і діти вбачають у цьому ознаки прихованого суму. Вони ніколи не бачать, щоб вона плакала, а проте повіки її часто бувають червоні. Вони помічають, що фройляйн намагається приховати від них своє горе, і впадають у розпач, що не можуть їй допомогти.

І ось одного разу, коли фройляйн одвернулася до вікна й притулила хусточку до очей, менша набирається раптом відваги, бере її тихенько за руку і каже:

– Фройляйн, ви такі сумні останнім часом… Правда ж, ми в тому не винні?

Фройляйн зворушено дивиться на дівчинку і гладить її рукою по м'якому волоссі.

– Ні, діти, ні, – каже вона. – Звичайно, ви в тому не винні.

І ніжно цілує її в чоло.

Отак вони чатують і стежать, не пропускаючи повз свою увагу нічого з того, що робиться навколо. І ось одна з них, зайшовши якось до кімнати, почула кілька слів. То була тільки одна фраза, бо батьки миттю урвали розмову, але кожне слово викликає в дівчаток тепер тисячу здогадів. "Мені теж дещо впало в око, – сказала мати. – Я вчиню їй допит". Дівчинка спочатку подумала, що йдеться про неї, і, перелякана, побігла до сестри по допомогу й пораду. Але під час обіду вони помічають, що батьки їхні раз у раз допитливо поглядають на задумливе обличчя фройляйн, а потому ззираються між собою.

По обіді мати звертається, наче між іншим, до фройляйн:

– Будь ласка, зайдіть до мене в кімнату. Я маю з вами поговорити.

Фройляйн мовчки нахиляє голову. Дівчатка тремтять, вони відчувають: зараз має щось статися.

І відразу, тільки-но фройляйн заходить до материної кімнати, вони мчать за нею. Це підслухування під дверима, це нишпорення по кутках, підглядання та вистежування стало для них звичайнісінькою річчю. Вони вже зовсім не відчувають ні ганебності, ні зухвалості своєї поведінки, в них тільки одна думка, одна мета – викрити всі таємниці, якими дорослі затуляють від них життя.

Вони підслухують. Але до них долітає тільки невиразний шепіт. По тілі в них пробігає нервове тремтіння. Вони бояться: ану ж усе, що тут відбувається, обмине їх і вони нічого не довідаються.

Але раптом у кімнаті починають говорити голосніше. Це материн голос. Він звучить злісно й сердито.

– Ви гадали, що всі люди сліпі, що ніхто цього не помітить? Уявляю собі, як ви виконували свій обов'язок із такими думками й з такою моральністю! Кому тільки я доручила виховання своїх дітей, своїх дочок! Бог його святий знає, як ви їх виховували!

Фройляйн, мабуть, щось заперечує. Але вона говорить надто тихо, і діти нічого не можуть зрозуміти.

– Це все відмовки, та й годі! Кожна легковажна жінка завжди має напоготові якусь відмовку. Віддається першому-ліпшому і ні про що не думає. А далі – як бог дасть!.. І ви ще хочете бути вихователькою, вчити дівчаток! Це ж просто нахабство! Невже ви думаєте, що я вас у такому стані й далі триматиму в своєму домі?

Діти підслухують під дверима. Вони тремтять з переляку і нічогісінько не розуміють, але їх сповняє жахом гнівний материн голос. А тепер вони чують у відповідь тихий, гіркий плач фройляйн. Сльози ллються в них з очей. А їхня мати стає ще лютіша.

– Це єдине, що ви вмієте, – лити сльози. Та мене ваш плач не зворушує. До таких, як ви, я не маю співчуття. Що з вами тепер буде, мене нітрохи не обходить. Ви самі добре знаєте, до кого маєте вдатися, я вас навіть і не питаю про те. Я знаю тільки одне – того, хто так підло занедбав свій обов'язок, я жодного дня не потерплю більше в своєму домі.

Відповідь на це – тільки ридання, таке розпачливе, несамовите ридання, що діти за дверима тремтять, наче в пропасниці. Вони ще ніколи не чули, щоб хтось так плакав. І невиразно відчувають, що той, хто так плаче, не може бути винний. Тепер їхня мати мовчить і чекає. А тоді раптом гостро каже:

– Оце все, що я хотіла вам сказати. Пакуйте сьогодні свої речі, а завтра вранці приходьте по вашу платню. Прощавайте!

Діти відскакують від дверей і тікають до своєї кімнати. Що це було? Немов блискавка вдарила перед самими їхніми очима. Бліді стоять вони у своїй кімнаті і тремтять. Це вперше перед ними трохи прочинилася дійсність. І вперше зважуються вони повстати проти своїх батьків.

– Це підло – так з нею говорити, як говорила мама, – каже старша, кусаючи губи.

Меншу ще лякає це зухвале слово.

– Але ж ми зовсім не знаємо, що вона вчинила… – затинаючись, жалібно каже вона.

– Напевне нічого поганого. Фройляйн не могла вчинити щось погане. Мама її не знає.

– А як же вона плакала! Мені аж страшно стало.

– Так, то було жахливо. Але ж як мама гримала на неї! То було підло, кажу тобі, то було підло!

Вона тупає ногою. Сльози затуманюють їй очі. Аж ось до кімнати заходить фройляйн. Вона здається дуже втомленою.

– Діти, сьогодні по обіді я маю одну роботу. Ви побудете самі, гаразд? Я можу на вас покластися, правда ж? А ввечері я до вас прийду.

Вона виходить, не помітивши, що діти схвильовані до краю.

– Ти бачила, які в неї заплакані очі? Я не розумію, як мама могла з нею так повестися!

– Бідолашна фройляйн!

Знову звучать ці слова, співчутливі, сказані крізь сльози... Дівчатка стоять зовсім розгублені. Та ось заходить мати й питає, чи не хочуть вони поїхати з нею на прогулянку. Діти відмовляються. Вони бояться мами. І їх обурює, що фройляйн виганяють, а їм про те нічого не кажуть. Вони воліють лишитися вдома самі. Немов дві ластівки у тісній клітці, кидаються вони з кутка в куток, задихаючись у цій атмосфері замовчування і брехні. Вони міркують: може, піти до фройляйн і розпитатися її про все, вмовити її, щоб вона залишилася в них, сказати їй, що мама була несправедлива. Але вони бояться образити її. А крім того, їм соромно: таж усе, що їм відомо, вони підслухали й вистежили! Треба прикидатися дурними, такими дурними, якими вони були два-три тижні тому. І вони залишаються самі й цілісінький день, безмежно довгий день, міркують, плачуть, і весь час їм вчуваються ті страшні голоси – лиха, безсердечна лють матері і відчайдушне ридання фройляйн. Увечері фройляйн мимохідь заглядає до їхньої кімнати і каже їм "на добраніч". Дівчатка хвилюються, бо бачать, що вона лагодиться піти від них, а вони ж так хотіли б іще їй щось сказати! Але, підійшовши вже до дверей, фройляйн раптом сама повертається, немов їхнє німе бажання зупинило її, і ще раз підходить до них. Щось блищить у неї в очах, щось вогке і тьмяне. Вона пригортає до себе дівчаток, що починають ридма ридати, цілує їх ще раз і швидко виходить.

Діти гірко плачуть, бо відчувають, що то було прощання.

– Ми її більше не побачимо! – каже одна з них крізь сльози. – Вважай – коли ми завтра прийдемо зі школи, її вже більше тут не буде.

– Може, ми колись її відвідаємо. Тоді вона обов'язково покаже нам свою дитину.

– Атож, вона така добра.

– Бідолашна фройляйн! – В цих словах уже бринить жаль до самих себе.

– Уявляєш, як нам тепер буде без неї?

– Я ніколи не полюблю іншої фройляйн.

– Я теж.

– Жодна не буде така добра до нас. А, крім того…

Вона не зважується договорити. Але відколи вони знають про її дитину, підсвідоме жіноче почуття підказує їм особливу пошану до їхньої фройляйн. Обидві думають про це ненастанно, і тепер уже не з колишньою дитячою цікавістю, а зворушено й з глибоким співчуттям.

– Послухай-но! – каже одна з них.

– Що?

– Знаєш, я б дуже хотіла чимось потішити фройляйн, перше ніж вона поїде від нас. Хай знає, що ми її любимо і що ми не такі, як мама. Хочеш?

– Як ти можеш питатися!

– Я пригадала собі, як вона любить білі гвоздики. А що як ми завтра рано, перед школою, купимо тих квітів і поставимо в її кімнаті?

– Коли поставимо?

– Опівдні.

– Її тоді напевне вже не буде. Знаєш що? Я краще ранесенько збігаю і принесу їх, так, що ніхто й не побачить. І зразу ж віднесемо їх до неї в кімнату.

– Гаразд. І ми встанемо рано-ранесенько.

Дівчатка беруть свої скарбнички і чесно висипають з них усі свої гроші докупи. Тепер вони знову веселішають, бо знають, що зможуть ще виявити фройляйн свою німу, щиру любов.

Вони встають дуже рано й виходять з дому. Коли ж згодом з чудовими повними гвоздиками в тремтячих руках стукають вони до фройляйн, ніхто їм не відповідає. Вони гадають, що фройляйн ще спить, і обережно, навшпиньки, закрадаються до неї. Але кімната її порожня, постіль неторкана. Речі скрізь накидано жужмом, абияк. На темній скатертині біліють кілька листів. Дівчатка лякаються. Що сталось?

– Я піду до мами, – рішуче каже старша.

І затято, з похмурим виразом в очах, без найменшого страху, з'являється вона перед своєю матір'ю й питає:

– Де наша фройляйн?

– Мабуть, у своїй кімнаті, – здивовано відповідає мати.

– Її кімната порожня, постіль неторкана. Вона, мабуть, пішла ще вчора звечора. Чому ж нам про це нічого не сказали?

Мати навіть не помічає її сердитого, задирливого тону. Вона блідне і йде до батька. Той швидко зникає в кімнаті фройляйн.

Він довго не виходить звідти. Дівчинка гнівними очима стежить за матір'ю, яка, видно, дуже збентежена і не зважується зустрітися з її поглядом.

Та ось повертається батько. Він зблід, аж пополотнів, і тримає в руці листа. Він іде з матір'ю в кімнату фройляйн, і там вони про щось тихенько розмовляють. Діти стоять під дверима, але тепер не зважуються підслухувати. Вони бояться, що батько розгнівається, бо ще ніколи не бачили його таким.

Мати виходить з кімнати фройляйн розгублена, з заплаканими очима. Дівчатка мимоволі, ніби їх штовхає туди страх, кидаються до неї з запитаннями. Але вона різко їх спиняє:

– Ідіть до школи, вже пізно.

Їм доводиться йти до школи. Наче уві сні просиджують вони там чотири, п'ять годин разом з усіма іншими дітьми, але не чують жодного слова. А тоді мчать прожогом додому.

Там усе як було, тільки відчувається, що всіх пригнічує одна страшна думка. Ніхто нічого не каже, але всі, навіть слуги, поглядають якось дивно. Мати йде назустріч дітям. Мабуть, вона приготувалася до того, що має їм сказати. Вона починає:

– Діти, ваша фройляйн більше не повернеться до вас, вона…

Але мати не зважується докінчити. Погляд у дітей такий палючий, вони так загрозливо, так небезпечно дивляться їй у вічі, що вона не зважується їм збрехати. Вона відвертається і швидко йде геть, тікає до своєї кімнати.

По обіді раптом з'являється Отто. Його викликали – тут був лист і для нього. Отто також блідий. Він розгублено оглядається навколо. Ніхто не озивається до нього. Всі його уникають. Він бачить дівчаток, що причаїлися в кутку, і хоче з ними привітатися.

– Не смій мене торкати! – каже одна, здригаючись від огиди. А друга плює перед ним на підлогу. Збентежений, спантеличений, він ще якийсь час тиняється по будинку. Потім зникає.

Ніхто не розмовляє з дітьми. Вони й самі не озиваються одна до одної. Бліді й налякані, без угаву, наче звірі в клітці, блукають вони по кімнатах, раз у раз зустрічаються, дивляться одна одній у заплакані очі й не кажуть ні слова. Вони знають тепер усе. Знають, що їм брехали, що всі люди можуть бути лихими й ницими. Вони більше не люблять своїх батьків, більше не вірять їм. Вони знають, що нікому не можна довіряти. Відтепер увесь тягар страхітливого життя ляже на їхні тендітні плечі. Ніби в глибоку прірву звалилися вони з веселого затишку дитинства. Вони ще не можуть збагнути всього жаху того, що тут сталося, але думки їхні прикуті до нього, той жах стискає їм горло. На щоках у них палають червоні плями, в очах зачаїлася злість і роздратованість. Мов замерзаючи в своїй самотності, тиняються вони, не знаходячи собі місця. Ніхто, навіть батьки, не зважуються до них заговорити, так гнівно поглядають вони на кожного; їхня безупинна блуканина виказує їхнє хвилювання, що гризе й шматує їм душу. І хоч вони й не розмовляють між собою, їхня страхітлива одностайність зрозуміла без слів. Мовчання, затаєне мовчання, що не ставить ніяких запитань, підступний біль, що сам у собі замкнувся, – біль без крику і без сліз, робить їх чужими й небезпечними для всіх. Ніхто не наближається до них, доступ до їхніх душ закрито – може, на довгі роки. Вони вороги – це відчувають усі навколо, і вороги запеклі, що більше не можуть прощати. Бо від учора вони вже не діти.

За один день вони постаршали на кілька років. І тільки ввечері, коли вони залишилися самі в пітьмі своєї кімнати, в них прокидається дитячий страх, страх перед самотністю, перед небіжчиками і ще інший, сповнений передчуттів, страх – перед невідомим майбутнім.

Серед загальної розгубленості забули напалити в їхній кімнаті. Тому вони, тремтячи з холоду, залазять до однієї постелі, міцно обнімаються худими дитячими руками й горнуться одна до одної тонкими, ще не

розквітлими тілами, немов шукаючи порятунку від страху, що обгорнув їхні душі. Ще й досі не зважуються вони озватись одна до одної. Та нарешті менша заходиться сльозами, і старша починає гірко ридати разом з нею. Вони плачуть, стискаючи одна одну в обіймах, гарячі сльози течуть по їхніх обличчях, спочатку поволі, а тоді все швидше й швидше. Тулячись одна до одної, грудьми до грудей, обидві вони здригаються від гіркого плачу. Обидві вони – єдиний біль, єдине тіло, що плаче в темряві.

Вони вже плачуть не по фройляйн, не по батьках, втрачених для них навіки, – ні, то страх трусить їхніми тілами, страх перед усім тим, що чекає на них у незнаному світі, в який вони кинули нині свій перший переляканий погляд. Їх лякає життя, в яке вони вступають, життя, що, таємниче й загрозливе, стоїть перед ними, мов темний, похмурий ліс, крізь який вони повинні пройти. Той страх, такий непевний і таємничий, стає ще невиразніший, поволі поступається місцем дрімоті, помалу затихають ридання. Їхнє рівне дихання тихо зливається докупи, як щойно зливались їхні сльози. І так вони, нарешті, засинають.